

Sø i Sejerslev

Af KJELD TORSEN NØR

Denne artikel er blevet til delvis på grundlag af et manuskript om Søes historie, skrevet af C. C. Mansa, ejer af Sø. En afskrift af manuskriptet, der findes på Morslands Historiske Museum, er venligst stillet til rådighed af Valdemar Henriksen, Vils, som har foretaget det store arbejde med afskrivningen, og som herved takkes for hans store interesse og beredvillighed. I artiklen er meget stof, der findes i manuskriptet, ikke taget med, fordi det ikke handler om Sø, men kun om dens ejere, f. eks. køb og salg af andre ejendomme. Til gengæld er der givet mange oplysninger fra andre kilder.

SØ har sit navn efter en lille sø, som senere blev til et kær. Oprindeligt lå gården ved søen, og først 1861 blev den flyttet til det sted, hvor den nu ligger. De gamle bygninger ved kæret brændte året efter.

De første mænd, der nævnes i forbindelse med Sø, var vist adelige, men om gården var en rigtig herregård eller en stor bondegård, hvorpå der af og til boede adelige, kan man diskutere, og det blev der da også engang imellem rejst strid om¹). Ofte er det vanskeligt at skelne mellem de to slags gårde. Både på Mors og i Thy var der bøndergårde, der var lige så store som de små herregårde, og beboerne var der heller ikke megen forskel på. De synes oprindeligt at have tilhørt samme samfundsgruppe, storbønderne, hvoraf nogle kom til at føre adeligt skjoldmærke, andre ikke, så vidt man da ved.

En mand fra denne gruppe er den første, der er nævnt i Søes historie, nemlig en *Poul Mattisen*, som Erik af Pommern gav våbenbrev 1433 på forbøn af Iver Clausen Dyre til Tirsbæk og med hans våben, to hvide vesselhorn i blå felt på skjoldet og to på hjelmen²). Om han boede på Sø, ved man imidlertid ikke med sikkerhed. I almindelighed siger man forsigtigt, at han skal have ejet Sø. Man har grundet over, hvorfor Iver Dyre gav ham lov til at bruge Dyernes våben, men det skete for så længe siden, at det er umuligt at opklare sammenhængen, og gætterier er ikke meget værd.

Den første mand, der med sikkerhed vides at have boet på Sø, er *Jep Andersen* af Sø, væbner, der 1480 med sin hustru *Anne Poulsdatters* og sin fader *Anders Jepsens* råd og samtykke gav Ydbygaard i Thy til Dueholm Kloster for sin og sin hustrus sjæle³). Jep Andersen førte en vildbasse i sit våben. Hans hustru menes at være datter af Poul Mattisen, men hans fader Anders Jepsen, skriver sig også "til Sø" 1470⁴).

I det hele taget er ejerforholdene dunkle. 1539 giver således fru *Cecilie Pedersdatter*, enke efter Lars Rekhals og boende i Bassihave i Solbjerg sogn, afkald på sin arvepart i Sø⁵), og 1548 lod fru Johanne Mogensdatter Viffert, enke efter Anne Poulsdatters søn af andet ægteskab, Claus Iversen Dyre, tage et tingsvidne på Morsø Nørre Herreds ting, at ingen havde lod eller del i Sø uden *Dorte Andersdatter* og hendes datter, fru *Anne*, og Claus

Iversen og hans søskende⁶). Da Poul Mattisens hustru skal have heddet Margrete Spend, giver oplysningerne fra dette tingsvidne anledning til en usikkerhed, som ikke bliver mindre, når man ser et brev fra 1488, hvori *Anders Mogensen* i Moutrup giver sit samtykke til, at hans datter, fru *Anne i Søe* har solgt en gård til biskop Glob⁷).

Det kan se ud, som om ejendomsretten til Sø var delt i mange arveparter, således som det var tilfældet for mange herregårdes og selvejergårdes vedkommende.

Men hvordan det nu hænger sammen, så var det adelige, der ejede Sø fra den tid af og indtil slutningen af 1600-erne. Der var imidlertid kun få af dem, der selv boede på Sø i disse år, og hverken de eller deres efterkommere havde nogen tilknytning til den øvrige befolkning på Mors. Derfor skal de kun nævnes kort.

Slægten Dyre

Jep Andersens enke, Anne Poulsdatter, blev gift anden gang med *Iver Clausen Dyre*⁸), og de synes at have boet på Sø. Deres søn, *Claus Iversen Dyre*, arvede Sø, men han ægtede 1524 Johanne Mogensdatter Viffert og fik med hende hovedgårdene Boller og Linderumgård i Vendsyssel i arv, og de boede på Boller, hvor han døde 1547. En søn, Jens Clausen Dyre, fik Boller, mens en yngre søn, *Mogens Clausen Dyre* arvede Sø og boede der. Han må være død tidlig, for 1559 mageskiftede hans enke, Inger Høg, to gårde med gården Hanstholm⁹), der ligger nær Sø, og som var skænket til Nykøbing latinskole af Christian den III¹⁰).

Præsteindberetningen 1555 kalder Sø og Skarregård herregårde, men indberetningen 1568 taler kun om en herregård i Sejerslev sogn, og den tilhørte Otte Krumpen, der var lensmand over Hald len. Denne gård må være Skarregård, mens den ene gård i Sejerslev, der nævnes som ejet af Jens Clausen, må være Sø. Den er henregnet til bøndergårdene, så den må have været fæstet bort til bønder. Den Jens Clausen, der her nævnes, er nemlig *Jens Clausen Dyre*, der efter broderen Mogens Clausens død fik Sø, men boede på Boller. Ved Jens Dyres død overgik Sø til hans søn, *Iver Jensen Dyre*, men også i hans tid var Sø fæstet bort. Således fæstede han 1603 gården til to bønder, Jens Roffersen og Niels Christensen, som endnu 1632 nævnes som fæstere af den¹¹).

Slægten Kaas

Iver Dyre led store tab under Trediveårskrigen og måtte 1632 skille sig af med Sø, som han solgte til Mourits Brun fra Vindumgård¹²). Det var nok en spekulation fra Mourits Bruns side, for samme år solgte han gården til *Claus Kaas*, brodersøn af jomfru Helvig Kaas på

¹ Se f.eks. præsteindberetning 1690 i Wulff: Aalborg Stift, Historie.

² Danmarks Adels Aarbog: Dyre.

³ Dueholms diplomatarium.

⁴ Efter C. C. Mansas manuskript.

⁵ Efter C. C. Mansas manuskript.

⁶ Efter C. C. Mansas manuskript.

⁷ Viborg Bispestols Breve. Ældste danske arkivregistraturer.

⁸ Danmarks Adels Aarbog: Dyre.

⁹ Efter C. C. Mansas manuskript.

¹⁰ Efter C. C. Mansas manuskript.

¹¹ Efter C. C. Mansas manuskript.

¹² Efter C. C. Mansas manuskript.

Nandrup¹³), som en anden af hendes brodersønner, Otte Kaas, senere fik¹⁴).

Claus Kaas forsøgte straks at få fæsterne sat ud, vist fordi han selv ville bo på gården. Det kom til proces, men herredsting og landsting gik ham imod, og han måtte foreløbig tage ophold hos fasteren på Nandrup¹⁵). Hans tid blev imidlertid kort. Han døde allerede 1636 og blev begravet i Sejerslev kirke ligesom sin hustru, Margrete Prip, der først døde 1657 hos sin datter, Agnete Kaas på Søl¹⁶).

Sønnen *Enevold Kaas* overtog Søl, da han blev voksen¹⁷), men 1653 købte han Lyngholm i Thy af sin farbroder Mogens Kaas¹⁸), og flyttede så derhen. Søl solgte han 1654 til sin søster *Agnete Kaas*, der samme år blev gift med *Peder Henriksen Mylting*¹⁹). Han havde været udenlands i over 20 år, og hans familie hørte ikke fra ham i den tid, og vidste ikke, om han var i live, eller han var død. Hans søstre fik derfor tilladelse til at skifte efter ham, men de skulle dog stille sikkerhed for, at skiftet ikke skulle komme ham til skade, hvis han mod forventning skulle komme hjem igen, hvad han altså gjorde²⁰). 1661 og 1662 indsendte han egenhændige jordebøger for Søl, som han selv beboede, mens han havde bortforpagtet Jølbygård, som han også ejede. 1663 døde han, og Agnete Kaas drev derefter gården til 1674, da hendes eneste barn, en datter, døde. Så forpagtede hun gården bort for seks år til Erik Pedersen, men blev foreløbig boende i stuehuset, også efter at hun 1675 havde solgt gården til sin søstersøn *Claus Unger* til Villerup²¹).

Claus Unger opsagde straks forpagtningskontrakten med Erik Pedersen, skønt den skulle gælde til 1680, og han fik medhold i sagen, der blev ført mellem ham og forpagteren i den anledning, fordi han hævdede, at ejer går forud for lejer²²). Han må altså have besluttet sig til at flytte til Søl, og Erik Pedersen måtte flytte ud. Det gik ikke af uden episoder. Forpagteren havde 1676 et sammenstød med Agnete Kaas, da han ville hente noget af flyttegodset, der var blevet stående. Fru Agnete arresterede med egen hånd hans ene hest, så han ikke kunne komme af sted. Hun mente, at hun havde penge til gode, og så længe han ikke havde betalt hende dem, havde han værsgo at lade sine sager stå! Og så kom det naturligvis til proces²³).

Fru Agnete flyttede kort efter til Feggeklit, som hun fik i fæste af Poul v. Klingenberg til Højris²⁴). Bønderne i Hesselbjerg og Ejerslev havde imidlertid i lange tider brugt Feggeklit som græsgang for deres kvæg, og der var ingen bygninger. Agnete Kaas måtte så selv sørge for at få de nødvendige huse opført. På Feggeklitgård døde hun

1688 og blev begravet i Sejerslev kirke hos datteren og manden²⁵).

Claus Unger må hurtigt have opgivet at bo på Søl, for 1681 lod han optage et syn over gården i anledning af, at den skulle forpagtes bort. I synsforretningen²⁶) nævnes rålingshuser, som var 24 fag og stråtrækt, gæstekammerhuset, den nye stald vesten i gården med krybber, spiltov og hække (altså vel en hestestald), den søndre stald, laden, øksenhuset (til øksne, d. v. s. stude) og kostalden. Samme år flyttede han til Villerup, og 1684 solgte han Søl, som Mikkel Jensen havde i forpagtning, og Søl mølle til *Peder Rodsten* til Elkjær²⁷). Forpagteren må vist snart have fået part i gården, for 1688 indberettede sognepræsten, Jens Ibsen Vedsted, at Søl ejedes af *Peder Rodsten* og *Mikkel Jensen*, som da var fuldmægtig på Glomstrup²⁸).

Her nævnes da for første gang en borgerlig ejer eller dog medejer af Søl. Hvornår gården blev solgt igen og til hvem, ved vi ikke, men kort tid efter, 1691, solgte *Jørgen Jørgensen* i København Søl til *Evert Weinman*²⁹), der også boede i København. Han satte gården til auktion 1693, vist uden at der meldte sig nogen køber, for først 1695 lykkedes det ham at slippe af med hans fjerntliggende ejendom ved at sælge den. Køberen var sognepræsten for Ullits og Foulum, den rige magister *Christen Stistrup*³⁰), men han solgte efter et halvt års forløb gården til *Gunde Jensen*, forpagter på Nandrup³¹).

Gunde Jensen.

Med Gunde Jensen begyndte en ny tid for den gamle gård. Adelstiden var for altid forbi, og fra nu af var det folk, der selv drev gården og boede på den, der kom til. Gunde Jensen var søn af sognepræst til He og No, Jens Christensen Gjødstrup og Anne Nielsdatter³²). Han var gift første gang med Anne Mikkelssdatter Hassing, søster til sognepræsten i Flade Mads Mikkelss Hassing og vist til Marie Mikkelssdatter, gift med kirkeprior i Thisted, Simon Nielsen, hvis søn, Mikkel, hæderlig student Mads Mikkelss Hassing stod fadder til 1682. Anne Hassing døde 1703, og året efter hendes broder, præsten, hvis enke, Anne Poulsdatter Holst, Gunde Jensen så ægtede 1705. Hun var datter af Poul Nielsen Holst, forpagter på Koustrup, og kusine til Karen Christensdatter Holst, gift med amtsforvalter i Thisted Jens Hansen³³), der ejede Ullerup. Der kom ingen børn i Gunde Jensens første ægteskab, og der må heller ikke have været udsigt til afkom i det sidste, dengang de blev gift, for de oprettede straks et gensidigt testamente.

1726 udstedte de et andet testamente, hvorefter Anne Poulsdatter Holsts broderdatter, Else Christensdatter Holst, skulle arve dem. Hun var datter af Christen Poulsen Holst,

¹³ Efter C. C. Mansas manuskript.

¹⁴ Trap: Danmark, 5. udgave.

¹⁵ Efter C. C. Mansas manuskript.

¹⁶ Efter C. C. Mansas manuskript.

¹⁷ Efter C. C. Mansas manuskript.

¹⁸ Trap: Danmark, 5. udgave.

¹⁹ Trap: Danmark, 5. udgave.

²⁰ Efter C. C. Mansas manuskript.

²¹ Efter C. C. Mansas manuskript.

²² Efter C. C. Mansas manuskript.

²³ Efter C. C. Mansas manuskript.

²⁴ Efter C. C. Mansas manuskript.

²⁵ Efter C. C. Mansas manuskript.

²⁶ Efter C. C. Mansas manuskript.

²⁷ Efter C. C. Mansas manuskript.

²⁸ Efter C. C. Mansas manuskript.

²⁹ Trap: Danmark, 5. udgave.

³⁰ Trap: Danmark, 5. udgave.

³¹ Trap: Danmark, 5. udgave.

³² Efter C. C. Mansas manuskript.

³³ Om ham, se H. Støvring-Nielsen: Amtsforsvalter Jens Hansen, årbog 1958 og 1959.

forvalter på Ulstrup, døde der 1702³⁴), og Else Andersdatter Heeboe, der var datter af Anders Nielsen Heeboe, sognepræst i Thisted. Else Holst var gift med vintapper Sigvard Harch i Viborg, som mistede det meste af, hvad han ejede, ved den store brand i Viborg 1726³⁵). Det var nok én af grundene til, at Sø blev solgt ved auktion efter Gunde Jensens død 1731. Søren Nielsen, forpagter på Nandrup, bød højest ved første auktion, men ved den næste var det forpagter Jesper Andersen på Todbøl (død 1735 på Todbøl), der blev højstbydende. Han transportererede imidlertid købet til Søren Nielsen³⁶), der nok var stærkere interesseret i denne gode gård på hans hjemegn.

Søren Nielsen Nandrup

var vist født i Flade, men kirkebogen dér begynder først 1688, og tidspunktet for hans fødsel kan ikke findes, så han må være født før. Vi ved imidlertid, at han var broder til *Christen Nielsen Nandrup*, der senere ejede Sindbjerggård og var født i Flade 1691, søn af Niels Sørensen og Anne Christensdatter, der fra ca. 1690 beboede gården Lille Nandrup³⁷) Den tilhørte Kronen 1688, da den blev udlagt som ryttergods, men da ryttergodset på Mors og i Thy blev solgt omkring 1716, blev gården købt af Nandrup's ejer og lagt ind under hovedgården.

De to brødre tilhørte åbenbart en gruppe af storbønder, der var ret udbredt både på Mors og i Thy på den tid, men også før og siden. Ud af disse bondeslægter valgte man ofte før retsreformerne i 1680-erne herredsfogder og herredsskrivere, sandemænd, sogne- og delefogder, og flere af storbøndernes sønner studerede eller blev købmænd eller ridefogder, ofte efter en tid som skrivere på et eller andet gods kontor eller en amtsstue.

Derfra var springet ikke langt til en stilling som forpagter eller forvalter på herregårde, stillinger, som de ofte bestred med stor dygtighed, måske netop på grund af deres praktiske kendskab til storbøndernes landbrug, der også indbefattede studeavl, studehandel og anden handelsvirksomhed. Og da deres traditionsbestemte levefod var mindre kostbar end adelens, drev en del af dem det så vidt, at de efter nogen tid som forpagtere selv kunne købe sig en herregård og blive godsejere. Således gik det de to brødre.

Søren Nielsen Nandrup blev 1730 gift i Galtrup med Zidsel Pedersdatter, datter af bonden Peder Knudsen. De blev viet uden troløvelse og lysning efter kongelig tilladelse³⁸), noget som også vidner om deres sociale stilling. Han var forpagter på Nandrup, men købte 1731 Sø, hvor børnene blev født. Her blev han ramt af store sorger. Hans hustru døde 1734, og hans anden hustru, Dorte Cathrine Klerqve, der var enke efter kapellan i Nykøbing, Henrich Esbach, og som han blev gift med i Hvidbjerg kirke 1735, levede heller ikke længe. Hun døde 1743 på Sø, og han sad tilbage med mange mindreårige børn³⁹).

Det var måske grunden til, at han året efter, 1744, købte hovedgården Nandrup og flyttede dertil. Nogen rig mand var han ikke dengang. Amtsforvalter Claus Caspergaard siger i sin beretning 1735 om herregårde, at han kun er en ordinær bonde og ikke af nogen tilstand at reflektere på!

Men godsejer blev han da, og denne tid, der var så glad for titler, fik han også én, idet han blev udnævnt til kommerceassessor. Han har jo nok handlet med stude, og han købte også gårde. I Nykøbing ejede han én, og der døde han 1755, efter at han året før havde solgt Nandrup. Sø og Sø mølle havde han solgt 1749⁴⁰) til

Thomas Poulsen Momtoft,

som var født i Tilsted 1709. Moderen hed Kirsten Pedersdatter, faderen er ukendt. Hun blev senere gift med Jens Andersen, der døde 1743. I skiftet efter ham⁴¹) optræder Thomas Poulsen på Momtoft, enkens ældste søn, som hendes lavværg. Hvor han har været som ganske ung, ved vi ikke, men 1732 blev han gift i Vang med *Mette Madsdatter Vang*, født 1711 som datter af den berømte badskær Mads Lauritsen Vang og Martha Jørgensdatter Honis, der var født i Norge, og de boede i Vang til Mette Madsdatter døde 1740. De havde tre børn, hvoraf to døtre siden blev gift på Mors, hvor en stor efterslægt stammer fra dem.

Thomas Poulsen blev gift igen 1741 i Tvorup med *Maren Pedersdatter Wadskier*, datter af Peder Christensen Wadskier på Store Diernæs og Maren Andersdatter. Det var også et ret fornemt parti, og derved kom han ind i storbøndernes kreds. Ejer af Store Diernæs var Poul Jensen Tøfting i Store Tøfting, Øster Vandet sogn, en gammel storbonddegård. Han var beslægtet med Maren Andersdatter, og det var måske på den baggrund, at hendes mand kom til Store Diernæs. Det forhold, at en mand købte gårde og satte familiemedlemmer ind i dem, var almindeligt.

Maren Andersdatter blev efter Peder Wadskiers død 1727 gift med Niels Nielsen Munk, og de boede på Store Diernæs til deres død. Han døde 1755, hun 1768, 80 år, og hun blev begravet i Tvorup kirke lige inden for døren hos sine to mænd⁴²), et vidne om deres sociale stilling.

En datter af hendes første ægteskab, Maren Pedersdatter Wadskier, der var født på Store Diernæs 1719, var det så, der blev Thomas Poulsens anden kone. Et års tid efter deres giftermål må de være flyttet til Momtoft, som Poul Jensen Tøfting købte 1742⁴³), og som han så overlod som fæste eller i forpagtning til sin kvindelige slægtnings mand i overensstemmelse med gammel skik og det stærke sammenhold inden for slægten.

Her må de så have boet, indtil Thomas Poulsen købte Sø 1749. Han var der i hvert fald 1743, da der blev skiftet efter stedfaderen i Tilsted, og 1747, da han fik en søn Christen døbt i Sennels kirke. Poul Jensen Tøfting hjalp ham til at købe Sø og Sø mølle ved at låne ham hele købesummen, 500 rdl., men penge havde han nok af. Han havde vel også fra Momtoft haft gode erfaringer med hensyn til sin ”besvogrede”, og måske har Maren

³⁴ Skifte i Dueholm-Ørum-Vestervig amters skifteprotokol.

³⁵ Viborg bys historie.

³⁶ Trap: Danmark, 5. udgave.

³⁷ H. Støvring-Nielsen: Slægten Nandrup. Pers. Tidsskr. 1969.

³⁸ H. Støvring-Nielsen: Slægten Nandrup. Pers. Tidsskr. 1969.

³⁹ H. Støvring-Nielsen: Slægten Nandrup. Pers. Tidsskr. 1969.

⁴⁰ Trap: Danmark, 5. udgave.

⁴¹ Skifte i Dueholm-Ørum-Vestervig amters skifteprotokol.

⁴² Tvorup kirkebog.

⁴³ Trap: Danmark, 5. udgave.

Pedersdatter Wadskiers egenskaber spillet en rolle. Hun var af en særdeles handlekraftig slægt, hvori kvinderne ofte synes at være de ledende.

På Sø må de fleste af børnene være født, men den første kirkebog for Sejerslev sogn begynder først 1760, så børnenes dåb kan ikke findes indført, med undtagelse af den yngste datters. Hun var født 1760 på Sø, og hed Anne Marie. Ingen af børnene af hans sidste ægteskab kom dog til at bo på Mors, for inden de blev voksne, solgte Thomas Poulsen Søe, som han nu blev kaldt, gården og flyttede til Ty. Sø blev solgt 1763 til Laurits Ammitzbøll for 800 rdl. og Sø mølle til Christen Christensen Stad fra Sæbygårds mølle i Åsted sogn på Salling for 500 rdl., så det må siges, at han gjorde en god forretning.

Han købte så Søndergård i Hundborg, nabosogn til Tvorup sogn, og kom således til at bo nær ved sin gamle svigermoder på Store Diernæs. På Søndergård boede han til sin død, og hans efterslægt bor der endnu. Hans søn Anders Thomsen Søndergård, født på Sø ca. 1756, fik gården og blev 1809 gift i Sjørring med Anne Christensdatter Nordentoft, hvis moder var steddatter af Mads Pedersen Wadskier, broder til Thomas Poulsens kone. Anne Nordentoft var født på Nordentoft 1779 og døde i Søndergård 1869, 89 år. Anders Thomsen Søndergård døde efter kun to års ægteskab 1811, og enken giftede sig så med en dattersøn af Thomas Poulsen, Peder Andersen, født 1783 i Fårtoft, Thisted landsogn, søn af Anders Pedersen, der var fætter til Thomas Poulsens kone og gift med hans datter Else Marie Thomasdatter, født på Sø ca. 1754. Gennem disse ægteskaber får man også et indtryk af, hvor stærke slægtsbåndene var.

Laurits Ammitzbøll

var født 17. oktober 1740 som søn af provst Søren Ammitzbøll i Flade og hans anden hustru Cathrine Nielsdatter, Erritsø⁴⁴). Provsten havde 1754 købt Nandrup af Søren Nielsen Nandrup, men solgte 1763 gården til sin søn, Niels Sørensen Ammitzbøll. Samme år den 4. maj købte Laurits Ammitzbøll Sø, og de to handler står nok i forbindelse med hinanden og med faderens død året efter. Han var da kun 22 år, og han må have haft store drømme om at blive rigtig godsejer som sin broder.

Det var fristende. Sidste halvdel af 1700-erne var en tid, da der blev handlet meget med ejendomme på Mors og i Ty, og mange samlede sig små godser eller købte herregårde. Det var både købmænd, præster og storbønder, der på denne måde sikrede sig faste værdier for rede penge, som de fleste af dem må have haft en del af. Skønt indberetninger fra de stedlige myndigheder, by- og herredsfogeder og andre, kappes om at fortælle kancellierne i København, at byerne var så elendig fattige, at borgerne ikke kunne betale så høje skatter som dem, staten med stor opfindsomhed lagde på alt muligt (det er altså ikke noget nyt), og skønt man forsikrede, at købmændene kun var for småkræmmere at regne, folk der ikke havde nogen videre handel, men lige sad og fik føden, så var der på den tid mange købmænd, som satte deres penge i gårdkøb.

Nogle købte endog herregårde, som Diderich Galtrup fra Thisted, der købte Højris, mens hans broder Niels Galtrup købte bøndergårde i Thy, og Niels Aars, også

købmand i Thisted, der købte Øland, som en anden købmand fra Thisted, Christian Lassen Winther senere fik. Præster tog også del i denne handel, Søren Ammitzbøll købte Nandrup, og Nicolaj Eeg, provst og sognepræst i Vester og Øster Vandet, købte Raastrup. Storbønder kunne også være med i legen. Christen Dige og Poul Bertelsen Nordentoft købte Herregården Søgaard, og senere blev den førstes søn Jens Dige ejer af Nebel og Nørtorp. Ved slutningen af århundredet var flere større gårde og mange bøndergårde i hænderne på præster, købmænd og storbønder.

Som regel gik det godt. Den stadige inflation gjorde, at faste ejendomme steg i pris, og det gjorde naturligvis også udbyttet. Selv de, der havde lånt penge til købet, klarede sig derfor godt, for gælden blev lettere og lettere at betale. Kun hvis der var lånt så meget, at de første år ikke kunne klares, gik det galt.

Det gjorde det for Laurits Ammitzbøll. For at gøre Sø til en rigtig herregård, måtte han købe bøndergods. 1765 købte han så af Poul Tøttrup til Dueholm gårde og huse i Sejerslev, Ejerslev, Jørsby og Sønder Draaby på ialt 85 td. hartkorn for 2950 rdl., efter at han 1764 havde købt Ejerslev sogns kongetiende af Niels Aars. Købesummerne måtte han låne. Iver Dalsgaard til Raastrup gav ham først et lån på 700 rdl. til købet af Sø, der kostede 800 rdl., derefter et på 1300 rdl. til købet af Ejerslev kongetiende, og endelig lånte han ham 3400 rdl. til køb af bøndergodset⁴⁵).

Det var mere, end den unge ejer kunne klare, og 1767 måtte han sælge det meste af bøndergodset, 53 td. hartkorn, til broderen på Ullerup⁴⁶). Da var drømmen om at blive godsejer bristet, og året efter lykkedes det ham at slippe af med Sø, noget bøndergods og Ejerslev kongetiende til Jens Peter Woydemann i Nykøbing⁴⁷). Købesummen var 3100 rdl., en ret god pris, så han slap helskindet fra eventyret.

En gård i Jørsby, Nygaard, der var sammenlagt af de to gårde Østergaard og Strandgaard, havde han beholdt, og her slog han sig til ro, efter at han var blevet gift i Nykøbing 1769 med Antoinette Halse. Han døde på Nygaard 1787⁴⁸).

Jens Peter Woydemann

var ikke morsingbo. Han var født i Varde 1744, men kom til Nykøbing, hvor hans broder, Johan Peter Woydemann, 1766 var blevet byfoged⁴⁹). Her blev han 1767 gift med Barbara Marie Thestrup, der var datter af den rige provst Frederik Thestrup, sognepræst til Haring-Stagstrup, og hustru Gertrud Jensdatter Laasby, Barbara, der var født 1718 var først gift 1751 med faderens kapellan, Peder Jørgen Winther, der 1758 blev svigerfaderens efterfølger og også blev provst, men døde allerede 1766, kun 48 år⁵⁰). Hun var meget ældre end Jens Peter Woydemann. Da de blev gift 1767, var han 23 år, hun var 49, men hun var et godt parti, og hendes nye mand begyndte straks at sætte hendes penge i omløb. Han ville købe en passende stor

⁴⁵ Efter C. C. Mansas manuskript.

⁴⁶ Efter C. C. Mansas manuskript.

⁴⁷ Efter C. C. Mansas manuskript.

⁴⁸ Efter C. C. Mansas manuskript.

⁴⁹ Chr. Villads Christensen: Nykøbing paa Mors, København 1902.

⁵⁰ Haring kirkebog.

⁴⁴ Chr. Søndergaard: Flade Sogns Historie, 1930.

gård, og det blev altså Sø. For at skaffe hele købesummen måtte han desuden låne 1000 rdl. af sine fire stedbørns arv, og give pant i sin "ubehæftede sædegård" Sø. Hans broder, byfogeden, kautionerede. På samme tid lånte han 500 rdl. af jomfru Maren Andrup i Sæby mod pant i Ejerslev kongetiende og i hans bøndergods, men han kom da til at sidde nogenlunde godt i det⁵¹).

Landbruget var imidlertid ikke hans rette virkefelt, og efter tre års forløb solgte han 1772 Sø med gods til Jens Stadel for 2750 rdl., og flyttede til Nykøbing, hvor han blev købmand, hospitalsforstander og forligskommissær og desuden gav sig af med sagførervirksomhed⁵²). Hans handelslyst fik ham til at spekulere i køb og salg af gårde. Således købte han 1786 Ullerup med gods og Overgaard og solgte samme år begge gårde hver for sig og noget af bøndergodset⁵³). Han døde 1809 i Nykøbing.

Jens Stadel

kom fra Thisted, hvor han havde været fuldmægtig hos amtmand Frederik Hauch fra 1769 til 1772. Han var født i Ringkøbing 1745, søn af handelsmand Anders Pedersen Stadel og Karen Jensdatter Deigaard. Moderen døde, da han var seks år, og faderen, da han var tretten, og han måtte tidlig ud for at tjene sit brød. Familien har fortalt, at han vandrede ud i verden med sine sager i en lille jernbeslået trækiste med ring i låget. Den skal siden være opbevaret på Ullerup⁵⁴). Hvorfor han vandrede til Mors, vides ikke, men til Ringkøbingegnen kom der mange studehandlere med deres folk nordfra, fra Mors og Thy, og de kunne fortælle om de rige, tætbefolkede egne deroppe. Det har måske virket dragende. Den kendte degn i Flade, Poul Henriksen, der var samtidig med Jens Stadel, fortæller, at "Jens Stadel kom til Højris en dag, da netop amtmand Hauch personlig var til stede der. Han blev indtaget i den opvakte dreng og gav ham arbejde på skriverstuen, tog ham på amtshusets kontor og satte ham senere i stand til at købe Sø og Ullerup". Da Poul Henriksen var personlig knyttet til den Galtrup-Geddeske slægt, der 1778 overtog Højris efter amtmanden, er hans fremstilling nok rigtig.

I hvert fald kom han som ganske ung på skriverstuen i Højris, som amtmanden, Frederik Hauch, ejede fra 1755 til 1769, og han må have gjort sig fortjent til amtmandens tillid, siden han blev hans betroede fuldmægtig i en alder af 20 år.

Nogle år efter blev han forlovet og måtte tænke på at få en bedre stilling og et hjem. 20. august 1771 blev der da skrevet købekontrakt om Sø mellem ham og Jens Peter Woydemann⁵⁵), og 29. oktober samme år blev han så viet i Rær kirke til Sigbrith Ilum, der var født 1752, datter af Peder Madsen Ilum, ejer af Vang i Vendsyssel, og Christine Mygind⁵⁶). 24. april 1772 fik han endeligt skøde på Sø, og det unge par flyttede dertil. Også han havde store planer, og hvad der ikke lykkedes for Laurits Ammitzbøll, skulle nu lykkes for den mere erfarne Jens Stadel. 7. marts 1772 havde han fået skøde af sin svoger, Hans Ilum til

Nandrup, på Sønder Draaby kirketiende og en del bøndergods, ialt 96 td. hartkorn, for 3000 rdl., og han fik ved kongelig bevilling af 25. marts 1772

sædegårdsrettigheder mod at betale den ringe sum af to rigsdaler pr. tønde hartkorn, 42 rdl. en gang for alle⁵⁷). Det betød skattelettelse, tiende- og militærfrihed, ret til at skifte efter folk på godset m. m. Mon ikke amtmanden har haft en finger med i spillet?

Det havde han i hvert fald, da der skulle holdes auktion over Sejerslev kongetiende og kirketiende, Øster Jølby kongetiende og en del fæstegods, ialt 228 td. hartkorn, som tilhørte majorinde v. Klingenberg. Ved første auktion 7. august 1771 bød amtmand Hauch 8500 rdl., men budet blev forkastet, og amtmanden bød nu 10.000 rdl., og så faldt hammerslaget. I købekontrakten tilføjede amtmanden imidlertid, at det var til hans fuldmægtig, Jens Stadel, han havde indbudt godset, og det var da også til Jens Stadel, skødet blev udstedt 26. april 1772⁵⁸).

De 10.000 rdl. lånte han af oberst de Poulsen i Viborg mod pant i sø og godset, og to velhavende mænd fra Thy skrev under som kautionister, nemlig godsejerne Lars Toft til Ullerupgaard og Niels Aars til Øland⁵⁹). Han må have haft et godt navn i Thy.

Samme år købte han Sø mølle tilbage til gården af Christen Christensen Stad⁶⁰), og han kunne nu se sig som ejer af en rigtig herregård med meget gods. Gården selv var der nu ikke megen stads ved. En brandtaksation 1796 viser, at borggården var af egebindingsværk og tækket med strå, 50 alen lang, 11 alen bred og 4½ alen høj med to fløjhuse, 18 x 10 alen; intet af værelserne var gibset, paneleret eller betrukket⁶¹). Men sådan så mange små herregårde på enen ud.

1780 blev han udnævnt til landvæsenskommissær, også et vidnesbyrd om den tillid han nød. Han var da kun 35 år og tænkte stadig på at udvirke sit virkefelt. 1784 lånte han 2000 rdl. af madam Nørbech på Damsgaard mod pant i Sø og godset, ialt 233 td. hartkorn, og 17. juni 1786 vovede han så at købe Ullerup med noget gods af Jens Peter Woydemann.

En af grundene til købet af Ullerup var måske, at han måtte begynde at tænke på børnenes fremtid, men foreløbig flyttede han til Ullerup og forpagtede Sø bort til en fremmed, indtil den ældste søn, Andreas Stadel, kunne overtage forpagtningen. Ved købet af Sønder Draaby kirketiende var han blevet ejer af kaldsretten til præsteembedet, men denne ret overdrog han 1785 til kongen mod at han eller hans hustru fik ret til at kalde den næste sognepræst til Sejerslev, Ejerslev og Jørsby. Det var nok meningen, at den næstældste søn, Jørgen Stadel, skulle have det præstekald, for han blev sendt til Viborg latinskole. Han døde imidlertid i Viborg 1788, kun 10 år gammel, og så var den drøm bristet, men der var endnu en søn, den yngste, Frederik Hauch Stadel, opkaldt efter faderens velynder, amtmanden. Han var født 1783 og var altså 6 år, da broderen døde, og nu blev det nok ham, forældrene tænkte sig som deres kommende præst. Han blev sat i latinskole i Aalborg, og efter at han havde taget

⁵¹ Efter C. C. Mansas manuskript.

⁵² Chr. Villads Christensen: Nykøbing paa Mors, København 1902.

⁵³ Trap: Danmark, 5. udgave.

⁵⁴ Ellen Marie Møller: Slægten Stadel paa Morsø, København 1934.

⁵⁵ Ellen Marie Møller: Slægten Stadel paa Morsø, København 1934.

⁵⁶ Efter C. C. Mansas manuskript.

⁵⁷ Ellen Marie Møller: Slægten Stadel paa Morsø, København 1934

⁵⁸ Ellen Marie Møller: Slægten Stadel paa Morsø, København 1934

⁵⁹ Efter C. C. Mansas manuskript.

⁶⁰ Ellen Marie Møller: Slægten Stadel paa Morsø, København 1934

⁶¹ Ellen Marie Møller: Slægten Stadel paa Morsø, København 1934

studentereksamen, begyndte han at studere teologi. Som student var han med i kampen mod englænderne 1807 og skal da have vist sig meget modig, men snart efter opgav han studierne og rejste hjem for at blive landmand. 1808 købte han gården Hestehave på Salling, en afbyggergård fra Spøttrup, der ejedes af hans svoger Nis Nissen.

Hans broder, Andreas Stadel, havde da overtaget forpagtningen af Sø. Han var 1805 blevet gift med Karen Toft, født 1785 på Ullerupgård, datter af proprietær Nicolaj Toft, så de økonomiske udsigter var lyse, men det unge par fik ikke mange år sammen. 1812 døde Andreas Stadel efter syv års barnløst ægteskab, og hans enke giftede sig året efter med Peder Mikkelsen Schinnerup, der var født i Skinnerup 1778 og først havde været kapellan i Norge, men 1812 var kommet til Hillerslev som hjælpepræst. 1817 blev han sognepræst i Rær og 1833 i Blegind ved Århus.

Frederik Hauch Stadel solgte så Hestehave og overtog sin fødegård Sø i forpagtning. Han var 1809 blevet gift med Mette Marie Toft, en søster til Andreas Stadels hustru, født på Ullerupgård 1788, og med hende fik han hendes mødrearv, 2500 rdl. Ved den tid var det imidlertid, at landets penge hurtigt blev mindre og mindre værd. Da han solgte Hestehave, havde han 23.000 rdl. i behold, men de forsløg knap nok, da han skulle overtage besætning og inventar på Sø, og kort efter tabte han 12.000 af de nye rigsbankdalere ved en kornhandel, noget der let kunne ske på grund af de uberegnelige priser. Det lykkedes ham dog at få betalt disse penge i løbet af 6-7 år, efter at pengevæsenet var kommet nogenlunde i lave, så han kunne sidde roligt på Sø⁶²).

Faderen, Jens Stadel, døde 1820, og så flyttede sønnen til Ullerup og bestyrede nu begge gårde til moderen, Sigbrith Ilum, døde 1831. Så arvede han både Ullerup og Sø og drev dem selv nogle år, indtil sønnen Jens Stadel 1836 var gammel nok til at forvalte Sø.

Jens Stadel (den yngre)

var født 1814 på Sø. Han var kun 22 år, da han igen flyttede til sit barndomshjem. 1841 blev der skrevet købekontrakt om gården mellem ham og faderen, men noget endeligt skøde fik han vist aldrig. 1843 blev han gift med Ane Kirstine Knudsen, født 1814, datter af Johan Christian Knudsen til Moutrup og Severine Sepstrup⁶³). De boede nu på Sø, til han 1857 overtog forpagtningen af Ullerup, hvor han straks byggede en forpagterbolig. Faderen solgte så Sø til sin datter Sigbrith, og tre år efter, 1860, døde han.

Sigbrith Sonnesen, født Stadel.

Frederik Hauch Stadels ældste datter, Sigbrith, var født 1810. 1836 blev hun gift med Knud Bille Sonnesen, sognepræst til Alsted og Bjergby, men han døde af tyfus tre år efter. Da nådensåret var omme, det år, da en præsteenke havde ret til at bo i præstegården, flyttede hun med sin lille datter Karen, født 1838, hjemtil faderen på Ullerup. Hendes mor var død 1823, og Sigbrith kom nu til at styre husholdningen for faderen, hvilket hun gjorde med stor dygtighed. Faderen gav hende 1857 skøde på Sø, og efter faderens død flyttede hun så derhen. Med Sø fulgte

nogle gårde og tiender, og Alsted kirketiende havde hun arvet efter sin mand. Som faderen og bedstefaderen var hun meget virksom. 1861, året efter faderens død, byggede hun den ny hovedbygning og nye avlsbygninger et godt stykke fra den gamle gård, der lå nede ved kæret og efterhånden var blevet faldefærdig. Den brændte forøvrigt året efter. En gammel brønd viste endnu mange år efter, hvor den havde ligget⁶⁴).

Men et nyt slægtled var på vej. 1862 blev hendes datter, Karen Sonnesen, gift med landinspektør, løjtnant Charles Christian Mansa, som overtog Sø, Sigbrith Sonnesen døde 1881.

Charles Christian Mansa

var født i København 1835, søn af kartografen, oberst Jacob Henrik Mansa og Rebecca Louise Thalbitzer. Som officerssøn var det naturligt, at han gik militærvejen, men efter nogle års forløb begyndte faderens arbejde med opmåling og korttegning at interessere ham så meget, at han besluttede at blive landinspektør. Til første udgave af Traps Danmark udførte han kort over forskellige byer på Fyn, og kommunalbestyrelserne i Stubbekøbing og i *Nykøbing på Mors* overdrog ham opmålingen af deres byer. 1860 tog han ophold i Nykøbing, hvor han et par år praktiserede som landinspektør, og samme år blev han forlovet med Karen Sonnesen⁶⁵).

Efter brylluppet 1862 flyttede han til Sø, og hans uddannelse kom nu gården til gode. Han drænedede og merglede de store vandlidende arealer og regulerede den snørklede og tilgroede Hanstholm å, så vandet kunne få friere afløb, og anlagde den store smukke have⁶⁶). Den virksomme mand tog levende del i det offentlige liv og fik mange tillidshverv, og desuden fik han tid til at pleje sine historiske interesser. Han var en meget flittig gæst på arkivene, og hans studier bar frugt. Først og fremmest interesserede han sig for Sø og dens historie, men da Nykøbing stod overfor at kunne holde 600 års jubilæum som købstad, bad byrådet ham om at skrive et jubilæumsskrift, og han tog ivrigt fat på opgaven. Han var da flyttet til København, så han havde let adgang til rigsarkivet. En tiltagende øjensygdom gjorde imidlertid, at han måtte opgive at gøre værket færdigt, og hans samlinger blev så overdraget til Chr. Villads Christensen, som skrev bogen *Nykjøbing paa Mors 1299-1899*.

1899 vendte familien tilbage til Sø. En heldig øjenoperation gjorde, at han igen kunne færdes ret frit ude og inde og kunne beskæftige sig med skriftlige arbejder, og i 1902 blev han da færdig med manuskriptet om Søs historie⁶⁷). Sønnen Frederik Mansa, født 1870, havde forpagtet Sø, men det var dårlige tider for landbruget, og det gik tilbage økonomisk. Få år efter Charles Christian Mansas død 1911, blev gården da solgt til et konsortium, som udstykkede gården i tre ejendomme, to større og en mindre. Det blev to sønner fra Sø mølle, der købte de største.

⁶² Ellen Marie Møller: Slægten Stadel paa Mørsø, København 1934

⁶³ Ellen Marie Møller: Slægten Stadel paa Mørsø, København 1934

⁶⁴ Ellen Marie Møller: Slægten Stadel paa Mørsø, København 1934

⁶⁵ Ellen Marie Møller: Slægten Stadel paa Mørsø, København 1934

⁶⁶ Efter C. C. Mansas manuskript.

⁶⁷ Efter C. C. Mansas manuskript.

*Sø mølle*⁶⁸).

Som omtalt havde *Sø mølle* med mellemrum været en selvstændig ejendom og imellem hørt til *Sø*. Det gjorde den omkring 1840, da *Niels Christensen Riis* forpagtede den og Ullerup mølle. Han havde sit tilnavn efter Helleris mølle på Thyholm, hvor han var født 1809, søn af Christen Madsen Møller. *Sø mølle* lå dengang syd for, hvor *Sø* nu ligger, men da den var for lille, byggede ejeren en ny og større mølle på vangen fra en gård i Sejerslev. Dens vingefang var 33 alen, og den var dermed en af de største møller i Thisted amt. 1844 var den færdig, og så købte *Niels Riis* den. Han døde 1890 hos sønnen *Hans Christian*

Nielsen Riis, født 1846, død 1933, der havde overtaget møllen 1882, efter at han 1879 var blevet gift med *Dorthe Marie Kloster*, født 1852 i Sennels sogn. Det blev to af deres sønner, der fik det meste af *Sø*.

Hovedparcellen fik *Niels Riis*, født 1881, død 1956, idet han 1919 byttede med Østermøllegård i Lødderup. Hans søn, *Johannes Nørhave Riis*, født 1925, har nu *Sø*.

Den anden større parcel fik *Peder Riis*, født 1889, og han opførte bygningerne 1919. Gården fik navnet *Sø Hedegård*, og den blev 1954 overtaget af sønnen *Martin Poulsen Riis*.

(Kilde: Historisk Årbog for Thy og Mors 1972, side 267-287).

---

⁶⁸ Peder Riis: Slægtsforskning fra ca. 1650 til 1964, Nykøbing 1964. Iøvrigt henvises til ovenstående udførlige arbejder.